

DOI 10.17234/SocEkol.28.1.3
 UDK 615.851:141.72
 316.36:141.72
 159.97-055.5/.7:141.72

Pregledni članak
 Primljeno: 08. 11. 2018.
 Prihvaćeno: 07. 03. 2019.

FEMINIZAM I PSIHOTERAPIJA: RADIKALNOST IDEJA NASPRAM OGRANIČENJA METODE

Petra Dražić

Klinika za psihijatriju Vrapče
 Bolnička cesta 32, 10 000 Zagreb
 e-mail: petra.drazic@bolnica-vrapce.hr

Sažetak

Radom dajemo pregled stajališta o instituciji obitelji iz perspektive glavnih teorijskih paradigmi unutar psihoterapije: psihoanalitičke, humanističke / egzistencijalističke i kognitivno-bihevioralne. Smatramo kako velik broj psihoterapijskih škola locira važan, ako ne i ključan izvor psihičkih tegoba u funkcioniranju nuklearne obitelji. Pritom psihoterapija uzroke traži u pojedinačnim disfunkcijama, dok se sama institucija obitelji ne preispituje. Psihoterapijske teorije tako implicitno zauzimaju funkcionalističku poziciju spram obitelji. Ovakvom se stajalištu suprotstavljaju perspektive radikalnog i marksističkog feminizma kao konfliktnih feminističkih teorija. Radikalni i marksistički feminizam predstavljaju heterogene pristupe, no važna im je zajednička točka lociranje jednog od centralnih mjesta patrijarhalne opresije i eksploatacije upravo u instituciji obitelji. U skladu s ovim dodirnim točkama, ali i velikim razlikama u perspektivama, na granici psihoterapije i feminizma razvila se feministička psihoterapija kao pristup koji u terapijski rad uključuje feminističke principe te se razmatraju granice ove discipline. Zaključujemo kako je psihoterapiji neophodno širenje obzora i analiza dotad zanemarivanih ili esencijaliziranih društvenih nejednakosti, pri čemu joj feminizam pruža neizostavne uvide u političku dimenziju intimnog. Ipak, individualizam inherentan psihoterapijskom pristupu, neravnopravnih raspodjela moći u terapijskom odnosu te orijentacija spram dominantnih tendencija u znanosti značajno ograničavaju emancipacijske domete feminističke psihoterapije. Doima se kako psihoterapija svojim ciljevima, tehnikama i uronjenošću u patrijarhalni sistem nužno pacificira feminizam kad se ova dva područja ujedine, čak i kad su u podlozi radikalne ideje.

Ključne riječi: *feministička psihoterapija, marksistički feminizam, radikalni feminizam, obitelj, psihoterapija*

1. UVOD

Psihoterapija, široko definirana kao „sveobuhvatan, planirani tretman psihosocijalnih, psihosomatskih i ponašajnih poremećaja ili stanja patnje znanstvenim psihoterapijskim metodama, kroz interakciju tretiranih osoba sa stručnom osobom, koja za cilj ima uklanjanje stavova koji priječe promjenu i promociju sazrijevanja, zdravlja i razvoja tretirane osobe“ (European Association for Psychotherapy, 2018) djelatnost je puna prostora za

ideološke bitke i analize¹. S obzirom na to da se kao struka bavi tretmanom svakodnevne, na psihoterapijskim se seansama odigravaju priče iz svih sfera života: od „velikih“ pitanja o smislu, kako same sebe strukturiramo kao subjekte ili kakve su nam relacije spram drugih, do svake življene *vinjete* u kojoj se ove dinamike odigravaju. K tome, radi se o proširenoj skupini praksi koje su svoj utjecaj razgranale daleko izvan zidova svojih ordinacija.

Prema Roseu (1999), područje praksi „psi“ (koje se odnosi na psihologiju, psihijatriju, psihoterapiju i sve srodne djelatnosti) tijekom 20. stoljeća poprima sve važniju ulogu u oblikovanju načina na koji ljudi doživljavaju, konstruiraju te djeluju na sebe same. Područje „psi“ veoma je bitno u suvremenim oblicima političke moći, jer omogućuje upravljanje subjektima tako da odaju dojam da se zasnivaju na spoznajama o „stvarnoj“ ljudskoj prirodi, a sukladno načelima liberalizma i demokracije vezanim uz autonomiju i slobodu. Već je Freudova psihoanaliza kao sam začetak razvoja suvremene psihoterapije izvršila nemjerljiv utjecaj na kulturu, daleko izvan krugova više srednje klase u kojima je Freud dolazio do svojih pacijenata. Kroz godine razvile su se i brojne druge, kraće i jeftinije metode koje su učinile psihoterapiju mnogo pristupačnijom. Što je još važnije, psihoterapijske teoretičarke rado su dijelile znanje s drugim strukama i općom populacijom pa su termini proizašli iz psihoterapijskog diskursa postali dio objašnjenja svih vrsta bliskih socijalnih relacija, ali i objasnili kako izlazimo na kraj s površnim socijalnim interakcijama, kako se snalazimo na radnom mjestu...ukratko, kako živimo. Teorije ličnosti razvijene unutar pojedinih psihoterapijskih pravaca intenzivno se koriste u marketingu, čitava industrija literature za samopomoć posuđuje iz psihoterapije epistemološke okvire, područje ljudskih resursa koristi psihoterapijske metode za povećanje produktivnosti svojih radnica, mediji su puni rubrika s analizama i savjetima za svakodnevne probleme iz savjetodavne perspektive, a takve se konceptualizacije zatim šire u naše svakodnevne razgovore, razmišljanja i djelovanja.

Psihoterapiju je stoga važno promatrati kritički iz raznih perspektiva, pri čemu je rodna možda i prva koja se nameće. Naime, danas postoji stotine različitih psihoterapijskih škola (Someah i sur., 2017) i sve im je teže i odrediti temeljne sličnosti, no nesumnjivo je da je jedna od rijetkih odrednica koje vrijede za baš svaku to da se one bave područjem *intime*, onim *osobnim*. Ovo je prostor koji je upravo feminizam najdublje otvorio za političku kritiku. Uopće, stavljanje ovakvih tema u fokus razmišljanja i njihovo detaljno izlaganje drugoj osobi kako bi nam ona pružila pomoć aktivnosti su koje se tradicionalno smatraju ženstvenima i ženskima. Razne se, iako i same često seksističke, strategije razvijaju kako bi se muškarce privuklo i zadržalo u psihoterapiji (Greer, 2005). Jedna od centralnih tema kojom se bave feminizam i psihoterapija jest institucija obitelji. Ona je posebno zanimljiva za analizu iz ovih dviju perspektiva jer prikazuje njihove točke dodira, ali i razilaženja.

¹ Izrazi koji se koriste u tekstu, a imaju rodno značenje, obuhvaćaju na jednak način muški i ženski rod, osim gdje je to eksplicitno naznačeno.

2. KONCEPTUALIZACIJE OBITELJI U DOMINANTNIM PSIHOTERAPIJSKIM TEORIJAMA

Psihoterapija se razvijala u etapama koje su se uobičajeno paradigmatiski mijenjale s obzirom na ideje o mehanizmima promjene, metodama i tehnikama te teorijskim konstruktima koji objašnjavaju terapijski proces. Do danas se u području psihoterapije pojavilo pet većih promjena paradigme (Someah i sur., 2017): psihoanaliza, bihevioralna terapija, humanističke / egzistencijalne psihoterapije, kognitivne terapije i naposljetku integrativne / eklektičke škole. S obzirom na to da je bihevioralna terapija s vremenom postala integrirana u kognitivno-bihevioralne paradigme, prikazat ćemo ih kao jednu skupinu. Integrativni pristupi sastoje se od konstrukata iz raznih pravaca u raznim kombinacijama, stoga ih nećemo posebno prikazivati.

Psihoanaliza, najstariji psihoterapijski pristup, od Freudovog doba do danas razgranala se daleko od postavki svog osnivača, no i dalje je ključno težište na nesvjesnim procesima i obrascima koji nastaju u djetinjstvu. Freud je stvorio ambicioznu teoriju koja je za cilj imala objasniti praktički čitav ljudski svijet – ljudsku prirodu, umjetnost, rad, civilizaciju itd. Usmjerio se na nagone kao pokretače ljudskog ponašanja (Freud, 1990) i dao izrazitu važnost seksualnom nagonu u razvoju psihe (Freud, 2000). Psihoanaliza se razvija preko stotinu godina s brojnim teorijskim uplivima i promjenama u tehnikama, ali nove teorije većinom se nadograđuju na Freudovu i ne može se govoriti o negiranju njegovih ideja. I sama se psihoanaliza razvijala u valovima; s vremenom je stavljen veći naglasak na važnost emocionalnih odnosa u djetinjstvu za funkcioniranje odrasle ličnosti. Fokus na nuklearnu obitelj i važnost ranog djetinjstva i dalje je prisutna (Klain, 2008). Psihoanalitičke teorije gotovo sve ono što se naziva psihopatologijom smještaju etiološki u prvih nekoliko godina života. Frojdijanska psihoanaliza, sa svojim usmjerenjem na potisnuto i nelagodu u kulturi otkrila je pravo vrelo perverzija u civiliziranom životu, pogotovo unutar buržoaske obitelji. Freud (2002) je smatrao da ljudsko biće ima nepromjenjive nagone koji bi bili destruktivni za društvo kad bi bili sasvim oslobođeni, stoga postoje norme, pravila i zakoni, uz stalno nezadovoljstvo zbog konformiranja ovim standardima. Tako i u obitelji postoji mračni svijet u podlozi: seksualni naboj između članova, želje za incestom, homicidalne fantazije, strah od kastracije, pa tako Melanie Klein (1983) piše o dječjoj opsjednutosti sadržajima tijela roditelja, njihovim genitalijama... Psihopatologija nastaje u obitelji kad dijete psihološki „zapne“ na određenoj infantilnoj razini. Novije teorije uglavnom takve zastoje pripisuju poteškoćama u odnosu s roditeljima, poglavito majkom, iako ponekad nastoje koristiti politički korektan termin „primarni/a skrbnik/ca“.

Humanističke i egzistencijalističke psihoterapije razvile su se sredinom 20. stoljeća u SAD-u. Humanističke psihoterapije pridaju posebnu važnost ljudskoj kreativnosti i slobodnoj volji, smatraju urođenom tendenciju maturaciji i ostvarenju punine ljudskih potencijala (Grogan, 2008). Egzistencijalne psihoterapije uglavnom konceptualiziraju psihičke simptome kao poteškoće u nošenju s datostima ljudskog života kao što su smrt, sloboda, odgovornost, potraga za značenjem i slično (Someah i sur., 2017). Radi se o visoko individualiziranim pristupima fokusiranim na sadašnjost. Iako se prošlo iskustvo

ne ignorira, izbjegava se pretjerano bavljenje prošlošću pa primarna obitelj i razdoblje odrastanja ne zauzimaju ključnu poziciju u teorijskim objašnjenjima psihopatologije. Kognitivno-bihevioralne terapije preuzele su dio tehnika od bihevioralnih terapija temeljenih na teorijama učenja, integrirajući ih s teorijskim postavkama i metodama kognitivne terapije. Biheviorizam se u cilju povećanja objektivnosti psihologije usmjerio na ponašanje koje se može promatrati i usko povezati s razvojem eksperimentalne psihologije. U terapiji se spoznaje o principima učenja primjenjuju na ponašanja koja su na neki način problematična za pacijentice, s obzirom na to da se smatra kako su sva ponašanja, funkcionalna i disfunkcionalna, rezultat učenja. U racionalno-emocionalnoj bihevioralnoj terapiji govori se o konceptu vjerovanja kao ključnog faktora u reakcijama na neki događaj, pri čemu „racionalna vjerovanja dovode do funkcionalnih, a iracionalna vjerovanja do disfunkcionalnih ponašanja“ (David i sur., 2005:76). Iracionalna vjerovanja odlika su dječjeg razmišljanja, a njihovo učvršćivanje i produljenje u odraslu dob događa se pod utjecajem roditeljica i drugih važnih modela. Prema ovim konceptima razvila su se brojna istraživanja stilova roditeljstva i njihove povezanosti s iracionalnim mišljenjem i disfunkcionalnim ponašanjem, kao i pripadajuća literatura za roditeljice (Bernard, 2008). U klasičnoj kognitivnoj terapiji govori se o automatskim mislima koje prate određene doživljaje, u čijoj podlozi leže bazična vjerovanja, što su svojevrsni aksiomi osobe o sebi, svijetu i drugima (Jokić-Begić, 2008:71). Bazična se vjerovanja poopćuju i često su toliko duboka da ih osoba nikad nije ni artikulirala. Nastaju uglavnom u formativnim godinama pod roditeljskim utjecajem (Fenn i Byrne, 2013:579).

3. IMPLICITNI FUNKCIONALIZAM PSIHOTERAPIJE

Sažmemo li poglede raznih psihoterapijskih pristupa na (nuklearnu) obitelj, možemo ustvrditi kako velik broj psihoterapijskih škola u obitelji i djetinjstvu lociraju neuralgične točke psihološkog razvoja. Ovakve tendencije nisu prošle nezamijećeno unutar psihoterapijske struke pa je sredinom 20. stoljeća razvijena i obiteljska terapija pod utjecajem teorije sistema i kibernetike. Obiteljska terapija promatra obitelj kao sustav u kojem „poremećaj“ jednog člana znači poremećaj čitavog sustava (Štalekar, 2008:236), odnosno dinamike i komunikacije unutar njega i zato zagovara terapijski rad s obitelji. Pritom se rodna dinamika između članica razmatra na seksistički način: primjerice, iz ove terapijske grane dolazi mizogini koncept *shizofrenogene majke* (Štalekar, 2008:237). Psihoterapijske teorije negiraju, zanemaruju ili u „najboljem“ slučaju esencijaliziraju pitanja društvene strukture. Čini se kako tradicionalna psihoterapija implicitno prihvaća funkcionalistički pogled na obitelj: u obitelji se odvija primarna socijalizacija djece i stabilizacija odraslih osoba, ona kontrolira reprodukciju i seksualnost, a nuklearna je obitelj najbolje osposobljena rješavati zahtjeve industrijskog društva (Giddens, 2007:175). Ako obitelj ne obavlja adekvatno ove zadaće, ona je *disfunkcionalna* i potrebna joj je pomoć (Štalekar, 2008:240). No, kako onda objasniti tako opsežnu proizvodnju disfunkcija? Zbog čega su toj zajednici potrebne tisuće savjeta raznih stručnjakinja praksi „psi“? Postoji li uopće *zdrava* obitelj ili je to *ideal-tip* koji se u praksi ne ostvaruje?

4. KONCEPTUALIZACIJE OBITELJI U RADIKALNOM I MARKSISTIČKOM FEMINIZMU

Suprotstavimo li funkcionalističkom modelu konfliktne modele, okrećemo se radikalnom i marksističkom feminizmu koji najdublje rastaču ideologiju koja se veže uz instituciju obitelji. Naravno, unutar njih ponovno nalazimo veliku heterogenost pristupa, ali uz određene zajedničke tendencije. Radikalni feminizam smatra patrijarhalni sustav korijenom svake opresije i seksualnu razliku korijenom svake Drugosti: za žensko oslobođenje nije dovoljno izjednačavanje u pravima s muškarcima, već potpuna revolucija koja znači uništenje patrijarhata (Rowland i Klein, 1996:11-12). Feministkinje ove orijentacije intenzivno su se usmjerile ne samo na javna, nego i privatna područja opresije žena, što znači i na njihovu intimu, a pogotovo područje seksualnosti. Kontrolu seksualnosti koju provodi patrijarhalno društvo vide kao izrazito snažan i proširen alat podčinjavanja žena (Dworkin, 1987), dok potencijalno oslobađanje ovog eroticizma može dovesti do revolucionarnih promjena. Ključna su privatna mjesta subordinacije žena brak i obitelj, u formi majčinstva, ali i djetinjstva. Patrijarhat je sustav struktura i institucija koje su stvorili muškarci da bi održavali nadmoć nad ženama, a obitelj je jedna od institucija u tom sustavu (Tong, 2009:52). Gayle Rubin razvila je model tzv. „sex / gender / sexuality“ sustava. Radi se o sklopu aranžmana pomoću kojih društvo pretvara biološku seksualnost u proizvod ljudske aktivnosti (Tong, 2009:51); biologija je plastična, a spolna dihotomija rigidna i nametnuta te služi eksploataciji žena. Radikalne se feministkinje uglavnom slažu da je upravo ženska reproduktivna uloga ono što žene čini ranjivima. Trudnoća, porod i majčinstvo rizične su i zahtjevne situacije koje stavljaju žene u vulnerabilan i ovisnički položaj. Istovremeno, muškarci zavide ženama na njihovom sudjelovanju u punini reproduktivnog procesa i sigurnosti da djeca nose njihove gene (Tong, 2009:78). Zbog toga žele kontrolirati reproduktivne funkcije žena, a brak i obitelj krajnji su mehanizmi kojima se ovo postiže. Obitelji, osnovane na ideologiji romantične ljubavi između žena i muškaraca, imaju zapravo temelje u koristoljublju; svojim zatvaranjem ljubavi i skrbi u obiteljski sustav sprječavaju slobodnu seksualnost žena i njihovo međusobno solidariziranje, kao što to uostalom čini i sama heteroseksualnost. Predlagale su različita rješenja za ove društvene probleme, od kojih su neka bila istinski radikalno i opsežno ponovno osmišljavanje svijeta, kao što je primjerice ideja da se reprodukcija potpuno premjesti iz ženskog tijela u laboratorije i da se sasvim zamute tragovi biološkog majčinstva i očinstva: Shulamith Firestone (1970:11) smatrala je da će ovakav proces ukinuti zabranu incesta a s njome i Edipovsku obiteljsku dinamiku te pretvoriti seksualnost u područje igre kojem je reproduktivni aspekt pa i sam penetrativni snošaj tek njegov djelić. Često se pojavljuje i ideja o ukidanju roda i spola kao kategorija, što bi prema ovim autoricama stubokom promijenilo svijet u kojem živimo, s obzirom na to da se radi o najiskonskijoj podjeli među ljudima (Dworkin, 1987). Marksistički feminizam dijeli neke bitne postavke s radikalnim, pogotovo u lociranju korijena seksizma u reproduktivnoj ulozi žena. Ipak, u skladu s originalnim marksističkim idejama naglašava ulogu rada, a ključnim mjestom opresije smatra ipak društvenu

klasu. Obitelj tako moramo analizirati u povijesnom kontekstu. Engels (1946) je u svom „Porijeklu porodice, privatnog vlasništva i države“ iznio ideje koje je marksistički feminizam razrađivao, kritizirao i nadopunjavao: izvore ženske podčinjenosti povezuje s uvođenjem privatnog vlasništva i akumulacijom kapitala. Žene su zbog svoje reproduktivne funkcije bile vezane uz kućanstvo i zadužene za nj, dok su muškarci izvan doma mogli akumulirati višak vrijednosti, čime su zadobili ekonomsku nadmoć. Dok je kućanstvo bilo središte proizvodnje, nasljeđivanje nije bilo toliko značajno i provodilo se po majčinoj liniji. Pripitomljavanje i uzgajanje životinja pomaknulo je centralno mjesto proizvodnje izvan kućanstva, dovelo do proizvodnje viška, a nasljeđivanje akumuliranog viška vrijednosti pomaknulo je liniju nasljedstva na očevu stranu. Pojavila se sasvim nova uloga seksualnog čina te potreba za kontrolom ženske seksualnosti, kako bi se u što većoj mjeri osiguralo očinstvo nad plodom. Ovim promjenama u dinamici ženska je pozicija u društvu postajala sve slabija – nastao je patrijarhat, vladavina vlasnika imovine (muškaraca) nad onima koji je nemaju (ženama). Tako se patrijarhat veže s razvojem kapitalizma, međutim, kasnije su feminističke teorije naglašavale kako uspostava socijalizma nije dovoljna za oslobođenje žena i kako je patrijarhat postojao i u nekapitalističkim sistemima proizvodnje (Tong, 2009:111). Usmjerile su se na neplaćeni rad u domaćinstvu koji je i u socijalističkim državama ostao privatni i neravnopravno raspoređen. Primjerice, Dalla Costa i James (prema Tong, 2009:109) smatraju kako je ženski rad u kućanstvu ne samo reproduktivan nego i produktivan, što znači da stvara višak vrijednosti. Takvim se pitanjima bavi teorija društvene reprodukcije, koja proučava kako se ljudski život i sposobnost za rad svakodnevno obnavljaju, što je neophodno za opstanak kapitalizma. Pojam društvene reprodukcije spominje se još kod Marxa, a teorije uključuju analizu nejednakosti ne samo kućanskih poslova, već i disbalansa u emocionalnom i seksualnom radu u odnosima i slično.

5. FEMINISTIČKA PSIHOTERAPIJA

Radikalni i marksistički feminizam, iako izvore opresije opisuju različitim procesima, obitelj bazično vide kao društvenu instituciju u kojoj se odvija eksploatacija. Uzimajući u obzir ove konvergencije važnih tema u feminizmu i psihoterapiji, ali i velika neslaganja između feminističkih i tradicionalnih psihoterapijskih pravaca, pod utjecajem feminističkih grupa za podizanje svijesti iz kasnih 1960-ih u idućim desetljećima nastao je i pristup psihoterapiji koji se naziva feminističkim (Ballou i Hill, 2008:19). S rastom ženskog pokreta dio stručnjakinja u području mentalnog zdravlja sve se glasnije protivio dominaciji androcentričnih teorija i edukacija u vlastitim strukama te zagovarao uključivanje feminističke teorije u terapijski rad (Burstow, 1992). Feministička terapija u načelu podrazumijeva uzimanje u obzir rodne nejednakosti (često i drugih vrsta diskriminacije) neizostavnim za kvalitetnu psihoterapiju. S obzirom na heterogenost feminističkih pristupa, nemoguće je opisati jedinstvenu feminističku terapiju. Prema Avis (1986), feminizam u terapiju uvodi prepoznavanje historijske i aktualne subordinirane pozicije žena, analizu sila koje ju održavaju i posvećenost promjeni tih mehanizama.

Klein (prema Fitzgerald, 1994:9) naglašava kako je perspektiva ključna razlika između tradicionalnih psihoterapija i one feminističke, pri čemu se feministička terapija fokusira na pojedinu, a ne na konformnost društvu. Šira definicija zahvaćala bi zapravo krilaticu da je osobno političko pa se u intimni psihoterapijski prostor uvodi analiza strukturnog položaja žena kakav on jest u patrijarhatu. Marecek i sur. (1979:734) dodaju kako je u feminističkoj terapiji i terapeutkinja pod stalnom samoanalizom za znakove prikrivenog seksizma koje nastoji sasvim ukloniti iz svoje terapijske prakse. Specifično usmjerenje feminističke terapije ne postoji: psihoterapeutkinje koje su edukaciju stekle u nekoj tradicionalnoj psihoterapijskoj tehnici uključuju u rad one elemente feminističkih teorija kojima su sklone.

Feminizam ima iza sebe dugu povijest kritike psihoterapije, počevši od Freudove psihoanalize, čije je ideje dijelom oštro odbacio (poput zavisti za penisom ili esencijalizacije rodne dinamike), a dijelom usvojio i proširivao (poput centralnosti seksualnosti, bazične biseksualnosti, efekata tabua incesta itd.). Freuda i Lacana neke feminističke teoretičarke, poput npr. Judith Butler ili Luce Irigaray obilato koriste kako bi dekonstruirale rodne identitete, heteronormativnost, romantičnu ljubav itd. Iako psihoanalitička razmatranja često ostaju unutar akademskih krugova, feministkinje su kritizirale i druge psihoterapijske škole, psihoterapijsku praksu općenito te obiteljsku terapiju, opisujući ih kao prakse koje služe prilagođavanju individua dominantnoj ideologiji i koje redovito iznevjeruju marginalizirane skupine (McLellan, 1999:325). Feministička terapija trebala bi ponuditi nešto drugačije i predstavljati radikalnu alternativnu terapiju. No, je li to moguće? Što se događa kad feminizam uđe u psihoterapiju?

Opisale smo neke radikalne načine na koje konfliktne teorije unutar feminizma objašnjavaju obiteljsku dinamiku naspram funkcionalističkog modela implicitno preuzetog u tradicionalnoj psihoterapiji. Uključivši promišljanje o seksizmu u svoju praksu psihoterapija sasvim sigurno postaje progresivnija, no smatramo kako istovremeno feminizam pokušava pomiriti suprotstavljene teorije. Tehnika feminističke terapije i dalje ostaje psihoterapijska tehnika: na takvoj se terapiji razgovara o društvenim nejednakostima te ih se uključuje u analizu izvora nečijih osobnih poteškoća – i to je sve. Ovakav pristup oslobađa pacijentice nemoguće individualne odgovornosti za strukturne probleme, što je velik napredak u odnosu na tradicionalne terapije koje postuliraju nadrealnu moć pojedinke za utjecanje na vlastiti životni put i okruženje, potpuno zanemarujući sve društvene nejednakosti. Međutim, sama tehnika psihoterapije, smatramo, ima ograničenja koja značajno umanjuju njen emancipacijski kapacitet. Psihoterapija je visoko individualizirana aktivnost; čak i kad se odvija grupno, grupa se zapravo koristi kao alat koji pomaže svakoj individualnoj članici ponaosob (Tocij-Šimunković, 2008). Ona djeluje kroz sklapanje osobne relacije i detaljno upoznavanje s individualnim kontekstom koji je potaknuo dolazak na terapiju. Uvijek je prvenstveno usmjerena na osobu s kojom u tom trenutku radi i njenim specifičnim okolnostima: to je jedan od ključnih aspekata psihoterapijskog tretmana, ujedno i najveća prepreka ostvarivanju radikalnijih feminističkih ideja putem psihoterapijskih metoda. Izrazito individualistička orijentacija psihoterapije u konfliktu je s idejom kolektivne solidarnosti i ograničava područje njenog

djelovanja na mikrorazinu. Također, psihoterapija je intervencija koja predstavlja liječenje ili tretman, što sa sobom donosi i neravnopravnu raspodjelu moći. Terapeutkinja *a priori* predstavlja autoritet zbog svoje pozicije „stručnosti“ i zbog uloge pomagačice u odnosu na osobu kojoj je pomoć potrebna, čak i kad terapija završi. Kad govorimo o kriterijima stručnosti i kvalitetne prakse, ponovno se nalazimo na androcentričnom terenu: psihoterapija se od početaka nastoji etablirati kao praksa potkrijepljena znanstvenim dokazima, odnosno kao djelatnost *objektivizirana* rezultatima istraživanja. Obilna feministička kritika znanosti ukazala nam je to kako ovakve kriterije proizvode dominantne društvene skupine, kako dominantni interesi određuju opseg, važnost istraživačkih problema pa i izbor jedinki kojima je dopušteno predstavljati vrstu, a naposljetku i patrijarhalne mehanizme u podlozi znanstvene metode i jezika kao takvih (Keller, 1982). Psihoterapija je, na koncu, aktivnost koju kontroliraju države propisujući o njoj zakone, izdajući licence, određujući joj norme i slično.

Smatramo kako ovakva djelatnost, svojim metodama ukorijenjena u patrijarhalni sistem, ne može biti revolucionarna ni radikalna. Pokušajmo to ilustrirati primjerom: Bonnie Burstow svoju knjigu „Radical feminist therapy: Working in the context of violence“ započinje, u zaista radikalnom tonu, riječima: „Kontekst u kojem je ova knjiga pisana fundamentalna je nesreća i otuđenje žena (...) Civilizacija kakvu poznajemo temeljena je na povrjeđivanju i dominaciji elita nad podređenima. Sve su žene podređene“ (1992:8). Prigovara zatim feminističkoj terapiji reakcionarne tendencije: previđanje vrsta diskriminacije koje nisu bazirane na rodu, odbijanje rada s psihijatrijskim pacijenticama, korištenje medicinske dijagnostike i sl. (Burstow, 1992). Međutim, kad se govori o praksi, terapija više ne zvuči tako radikalno. U poglavlju o obitelji Burstow (1992) pruža smjernice i savjete za terapeutkinje vođene radikalnim feminističkim pristupom. Opisuje, primjerice, kako pomoći u analizi podjele kućanskih poslova, kako afirmirati obitelji samohranih roditeljica kao obitelji, kako u obitelji promijeniti obrasce u kojima se majka krivi za sve itd. Feministička psihoterapija u praksi, čak i onda kad je potkrijepljena radikalnim teorijama, poprima zapravo diskurs liberalnog feminizma: strukture će ostati iste, ali će se moje mjesto unutar njih promijeniti. Radi se na prepoznavanju seksizma na vlastitim radnim mjestima, u svojim brakovima, obiteljima i na koncu, vlastitim razmišljanjima, a zatim se efekti patrijarhata povezuju s psihološkim stanjem pacijentica. Suvremeni su pristupi uključili interseksionalne ideje pa se bave i utjecajima opresije na temelju rase, klase, fizičke sposobnosti itd. (Ballou i Hill, 2008), no i dalje kroz isti, individualistički model. Konačni je rezultat ovog procesa moguća promjena mjesta unutar intaktnog društvenog sistema: takva je, jednostavno, prirodna psihoterapijskog procesa. Političko aktiviranje može biti nusproizvod feminističke terapije, ali ono nije njen cilj. Feministička terapija uključuje komponentu podizanja svijesti, ali pacijentice su prepuštene sebi s tom novom svijesću, dok terapeutkinje ostaju stručne osobe koje svoju uslugu naplaćuju i ostaju dostupne u okviru terapijskog rada. U protivnom, kad bi se zaista držale radikalnih i revolucionarnih principa, feminističke terapeutkinje svoje bi pacijentice trebale, primjerice, upućivati na opći štrajk ili lezbijski separatizam, uvjeriti ih kako svaki seksualni čin između muškarca i žene u patrijarhatu

sadrži komponentu prisile, ohrabrivati ih da na muškarce gledaju kao opresore te ih pokušaju pretvoriti u klasne saveznike. Sve ovo činile bi i sa svojim muškim pacijentima, a takve prakse provodili bi i muški feministički terapeuti. Također, praksa bi se morala proširiti izvan ureda: kroz pružanje smještaja pacijenticama u vlastitom domu, pomoći u brizi za djecu, suprotstavljanje nasilju u partnerskom odnosu i slično. Trebalo bi, u biti, nesreću i patnju svojih pacijentica preusmjeriti u gnjev, a zatim političku organizaciju, no takva aktivnost ne može se smjestiti unutar psihoterapijskih okvira niti je ona ono što pacijentice traže i očekuju kad se odlučuju na psihoterapiju. Mnoge su feministkinje tvrdile kako psihoterapija može djelovati upravo suprotno, kao „placebo“ za političku organizaciju (Firestone, 1970:70), kroz pružanje individualnih rješenja za kolektivne probleme. Svakako: ako je terapija feministička, tad vidimo da je liberalni feminizam, koji uostalom najmanje smeta dominantnoj ideologiji, u praksi kooptira.

6. ZAKLJUČAK

Unatoč kritici, bilo bi nepravедno zanemariti činjenicu da se psihoterapija u brojnim slučajevima pokazala blagotvornom. Također, unutar medicinskog modela psihoterapijski pristupi predstavljaju dobrodošao i često destigmatizirajući odmak od biologijsko-psihijatrijske paradigme mentalnog zdravlja. Uključivanje političke analize u psihoterapiju nesumnjivo predstavlja izrazito pozitivan pomak za tu djelatnost. Iako je psihoterapija kao praksa inherentno individualizirana, nema opravdanog razloga izostaviti promišljanje o strukturnim uzrocima patnje osoba koje se obraćaju za pomoć. Dapače, kontinuirano ignoriranje ove perspektive u suprotnosti je sa samim ciljevima psihoterapije: inzistirajući na smještanju izvora psihičkih smetnji u pojedinke i njihove neposredne okolnosti, namećemo im zadatke koje je nemoguće individualno razriješiti, potencirajući krivnju i tjeskobu. Feminizam psihoterapiji nudi šira i dublja objašnjenja problema s kojima se susreće, neophodan odmak od traženja pojedinačnih rješenja za društvene probleme te oslobođenje od reproduciranja seksističkih pogleda na psihološko. Pritom vrijedi naglasiti kako ovo podrazumijeva da je feministički pristup blagotvoran za svaku psihoterapiju, ne samo kad je provode žene sa ženama. Rigidne rodne uloge doprinose specifičnim poteškoćama u mentalnom zdravlju muškaraca: socijalizirani da manje izražavaju emocije, skloni su rjeđe i kasnije tražiti pomoći, teže podnose žalovanje, skloniji su alkoholu kao samomedikaciji itd. (World Health Organization, 2002), a upoznavanje muških pacijenata i terapeuta s društvenim mehanizmima koji dovode do ovakvih i sličnih obrazaca izrazito unapređuje terapijski proces s obje strane. Intersekcionalni pristup, naravno, širi takav doprinos na sve marginalizirane identitete. Međutim, taj je doprinos nužno ograničen zadanostima samih psihoterapijskih metoda. Kao što činjenica da obitelj može pružiti uporište, utjehu i zaklon od opresivnih društvenih mehanizama ne znači da obitelj i sama nije takav mehanizam, tako i potencijal psihoterapije da pomogne osobama iz marginaliziranih skupina ne znači da psihoterapija i sama ne sudjeluje u toj marginalizaciji. Smatramo kako bi feminizam još uvijek trebao zamišljati društvo koje će transformirati, ako treba i razmontirati eksploatacijske institucije te svo-

jim uređenjem ukinuti potrebu za psihoterapijom. Psihoterapija u tom procesu može pomoći osnažujući pojedinke za neku buduću borbu, ali prepuštena svojim metodama može se samo širiti u nove prostore. „Gospodarev alat nikad neće srušiti gospodarevu kuću“ (Lorde, 2007:112).

LITERATURA

- Avis, J. M. (1986). Training and Supervision in Feminist-Informed Family Therapy: A Delphi Study. Doktorska disertacija. West Lafayette: Purdue University.
- Ballou, M. i Hill, M. (2008). The Context of Therapy: Theory. U: Ballou, M., Hill, M. i West, C. (ur.), *Feminist therapy theory and practice* (str. 1-8). New York: Springer Publishing Company.
- Bernard, M. E. (2008). Albert Ellis and the World of Children. 43rd *Annual Conference of the Australian Psychological Society*. Hobart, 23-27 rujna 2008.
- Burstow, B. (1992). *Radical Feminist Therapy: Working in the Context of Violence*. Newbury Park: SAGE publications Inc.
- David, D., Szentagotai A., Eva K. i Macavei, B. (2005). A synopsis of rational emotive behavior therapy (REBT); Fundamental and applied research. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 23(3): 175-221.
- Dworkin, A. (1987). *Intercourse*. New York: Free Press.
- Engels, F. (1946). *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države*. Zagreb: Naprijed.
- European Association for Psychotherapy (2003). Definition of the profession of Psychotherapy. URL: <https://www.europsyche.org/contents/13219/definition-of-the-profession-of-psychotherapy.html> (15.08.2018.)
- Fenn, M. i Byrne, K. (2013). The key principles of cognitive behavioural therapy. *InnovAiT*, 6(9): 579-585.
- Firestone, S. (1970). *The Dialectic of Sex*. New York: Bantam Books.
- Fitzgerald, A. K. (1994). Feminist family therapy: a client based description. Doktorska disertacija. Ames: Iowa State University.
- Freud, S. (1990). *Beyond the pleasure principle*. New York: W. W. Norton & Company.
- Freud, S. (2000). *Predavanja za uvod u psihoanalizu*. Zagreb: Stari Grad.
- Freud, S. (2002). *Civilization and its Discontents*. London: Penguin books.
- Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Greer, M. (2005). Keeping them hooked in. *Monitor on Psychology*, 36(6): 60-62.
- Grogan, J. L. (2008). A cultural history of the humanistic psychology movement in America. Doktorska disertacija. Austin: University of Texas.
- Jokić-Begić, N. (2008). Bihevioralno-kognitivne terapije. U: Jukić, V. i Pisk, Z. (ur.), *Psihoterapija: škole i psihoterapijski pravci u Hrvatskoj danas* (str. 63-74). Zagreb: Medicinska naklada.
- Keller, E. F. (1982). Feminism and Science. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 7(3): 589-602.

- Klain, E. (2008). Psihoanaliza. U: Jukić, V. i Pisk, Z. (ur.), *Psihoterapija: škole i psihoterapijski pravci u Hrvatskoj danas* (str. 7-22). Zagreb: Medicinska naklada.
- Klein, M. (1983). *Zavist i zahvalnost*. Zagreb: Naprijed.
- Lorde, A. (2007). The Master's Tools Will Never Dismantle the Master's House. U: A. Lorde (ur.), *Sister Outsider* (str. 110-114). Berkeley: Crossing Press.
- Marecek, J., Kravetz, D. i Finn, S. (1979). Comparison of women who enter feminist therapy and women who enter traditional therapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 47(4): 734-742.
- McLellan, B. (1999). The prostitution of psychotherapy: A feminist critique. *British Journal of Guidance & Counselling*, 27(3): 325-337.
- Rose, N. (1999). *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. London: Free Association Books.
- Rowland, R. i Klein, R. (1996). Radical feminism: History, politics, action. U: Bell, D. i Klein, R. (ur.), *Radically Speaking: Feminism Reclaimed* (str. 9-36). North Geelong: Spinifex Press.
- Someah, K., Edwards, C. i Beutler, L.E. (2017). Schools and Approaches to Psychotherapy. *Oxford Research Encyclopedia of Psychology*, DOI: 10.1093/acrefore/9780190236557.013.69.
- Štalekar, V. (2008). Obiteljska i bračna psihoterapija. U: Jukić, V. i Pisk, Z. (ur.), *Psihoterapija: škole i psihoterapijski pravci u Hrvatskoj danas* (str. 232-245). Zagreb: Medicinska naklada.
- Tocij-Šimunković, G. (2008). Zašto grupna analiza kao terapijska tehnika? U: Jukić, V. i Pisk, Z. (ur.), *Psihoterapija: škole i psihoterapijski pravci u Hrvatskoj danas* (str. 121-124). Zagreb: Medicinska naklada.
- Tong, R. (2009). *Feminist thought: A more comprehensive introduction*. Boulder: Westview Press.
- World Health Organization (2002). *Gender and Mental Health*. Geneva: World Health Organization.

FEMINISM AND PSYCHOTHERAPY: A RADICAL IDEA AND A LIMITED METHOD

Petra Dražić

Abstract

This paper looks at the institution of family from the perspective of dominant theories within the field of psychotherapy: psychoanalysis, existential humanism and cognitive behaviourism. Many psychotherapy schools of thought find the way a nuclear family functions an important and even crucial source of various psychological issues. However, psychotherapy looks for sources of these issues in various dysfunctions without questioning the very institution of family. Psychotherapy therefore implicitly accepts a functionalist position. This approach is opposed by radical and marxist feminism as conflict feminist theories. Radical and marxist feminism are heterogeneous approaches but they share a view that one of the key areas of patriarchal oppression and exploitation resides within the institution of family. Therefore, a new perspective developed on the point of convergence between psychotherapy and feminism – feminist psychotherapy – as an approach which applies feminist principles in therapy. In our analysis of this perspective, we conclude that psychotherapy must widen its horizons and analyse social inequalities, which have so far been neglected, while feminism provides important insight into the political perspective of the intimate. However, individualism inherent in psychotherapy, unequal distribution of power within the therapeutic relationship and dominant tendencies in science significantly limit the emancipation power of feminist psychotherapy. Therefore, it seems that psychotherapy, with its goals, methods and immersion in the patriarchal system, pacifies feminist ideas even radical ones.

Key words: *feminist psychotherapy, marxist feminism, radical feminism, family, psychotherapy*

FEMINISMUS UND PSYCHOTHERAPIE: RADIKALISMUS DER IDEEN IM VERGLEICH ZUR BEGRENZUNG DER METHODE

Petra Dražić

Zusammenfassung

Dieser Artikel bietet einen Überblick über die Stellungnahmen zur Institution der Familie aus der Perspektive führender theoretischer Paradigmen im Rahmen der Psychotherapie: Der psychoanalytischen, humanistischen / existenzialistischen und kognitiv-behavioralen. Wir sind der Meinung, dass eine große Anzahl von psychotherapeutischen Schulen eine wichtige, wenn nicht die Schlüsselquelle von psychischen Problemen im Funktionieren der Kernfamilie loziert. Dabei sucht die Psychotherapie nach Ursachen in einzelnen Disfunktionen, während die Institution an sich nicht in Frage gestellt wird. Die Theorien der Psychotherapie nehmen auf diese Weise implizite eine funktionalistische Position der Familie gegenüber ein. Einer solchen Stellungnahme widersetzen sich Perspektiven des radikalen und marxistischen Feminismus als feministische Konfliktsoziologie. Der radikale und der marxistische Feminismus stellen heterogene Ansätze dar, für wichtig halten sie aber einen gemeinsamen Lozierungspunkt einer der Zentralstellen der patriarchalen Oppression und Ausbeutung gerade in der Institution der Familie. Entsprechend diesen Berührungspunkten, aber auch großen Unterschieden in Perspektiven hat sich an der Grenze zwischen Psychotherapie und Feminismus die feministische Psychotherapie entwickelt als ein Ansatz, der in seine therapeutische Arbeit feministische Prinzipien einschließt, die Grenzen dieser Disziplin werden in Betracht gezogen. Wir kommen zum Schluß, dass die Psychotherapie eine Erweiterung der Horizonte unbedingt nötig hat, sowie eine Analyse der bisher vernachlässigten oder essenzialisierten gesellschaftlichen Ungleichheiten, dabei bietet ihr der Feminismus Einsichten in die politische Dimension der Intimwelt. Jedoch begrenzen der, dem psychotherapeutischen Ansatz inhärente Individualismus, die ungleiche Machtverteilung im therapeutischen Verhältnis, sowie die Orientierung in Richtung dominanter Tendenzen in der Wissenschaft die emanzipatorische Reichweite der feministischen Psychotherapie bedeutend. Es entsteht der Eindruck, dass die Psychotherapie mit ihren Zielen, Techniken und der Verbundenheit mit dem Patriarchat unbedingt den Feminismus pazifiziert, auch wenn im Hintergrund radikale Ideen stehen.

Schlüsselwörter: *feministische Psychotherapie, marxistischer Feminismus, radikaler Feminismus, Familie, Psychotherapie*